

LÉPÉSEK ELŐRE — NAGYOBB MEGLEPETÉS NÉLKÜL

A Forum Könyvkiadó 1987. évi regénypályázatáról

JUHÁSZ GÉZA

Mint ismeretes, a Forum Könyvkiadó első (1968. évi) regénypályázatát az az általános felismerés hívta életre, hogy ez a nagyobb lélegzetű, időigényes epikai műfaj sajnálatosan hiányzik a jugoszláviai magyar irodalomból, s az itteni könyvtermés zömét évről évre a vers- és novellaválogatások jelentik, vagyis a korábban külön-külön már publikált versek és kisprózai írások válogatásai. Ennek magyarázatát alkotóink anyagi s ebből következő munkakörülményeiben láttuk. E megfontolás hozta létre „az alkotó munka serkentésének” akkori formáját és propozícióit: a meghívást és tiszteletdíj-előlegezést. Igaz, azóta is született néhány igen jelentős jugoszláviai magyar regény mindenféle pályázat vagy egyéb közvetlen ösztönzés nélkül, olyan is, amely nyelvi és országghatárt túllépve is figyelmet keltett íróink s irodalmunk egésze iránt, de az a helyzet, amely csaknem két évtizeddel ezelőtt a pályázat intézményét létrehozta, máig nem változott meg alapvetően. Több mint valószínű, hogy épp ez vezetett az intézmény felújításához — természetesen módosított formában —, s ez tartja fenn továbbra is.

Emlékeztetőül csak annyit: 1968-ban, majd húsz évvel a *Híd* sokkal szerényebb méretű pályázata, immár két új, tehetséges nemzedék beérkezése s az alkotói potenciál megsokszorozódása után, a húsz meghívott író tizennyolc beérkezett pályaműve közül tizenkettő jelent meg! Irodalmi közvéleményünk érthető elégedettséggel minősítette sikeresnek a kezdeményezést, s fogadta érdeklődéssel az egyetlen sorozatban, azonos kivitelben megjelent regényeket, a kritika pedig a regény megszületését üdvözölte a jugoszláviai magyar irodalomban.

Ha ezzel vetjük össze az 1987. évi regénypályázat eredményét, melynek során a bírálóbizottság a beérkezett nyolc alkotás közül egyet-egyét (a regény és az ifjúsági regény kategóriájában) első díjra, további hármat (tehát a nyolcból ötöt) kiadásra javasol, akkor a számszerű

eredménnyel nem is lehetünk elégedetlenek. Más kérdés, persze, hogy ezúttal nem regisztrálhatjuk olyan új tehetségek berobbanását s annyi bátor és ígéretes kísérletet a műfaj megújítására, mint két évtizeddel ezelőtt, de jelentős előrelépéseket igen — csaknem minden részvevőnél. Ez pedig talán nem is véletlen, hisz mostanság inkább a kisebb előrelépések, mintsem a látványos újítások korát éljük a művészetben, kiváltképp a már korábban indult alkotók esetében.

Hogy a díjnyertes írókkal kezdjük, emlékeztessünk rá: Beder István és Dudás Károly is részt vett már négy évvel ezelőtt a regénypályázaton. Beder *Kecsketemplom*, Dudás *Ketrechbál* című regénye jelent meg a bírálóbizottság („megvásárlási”) javaslata alapján.

Jódal Rózsát eddig inkább a gyermekek írójaként tartottuk számon, most pedig egy gondolatilag mély, szerkezetileg bonyolult, mégis áttekinthető regénnyel pályázott. Bogdánfi Sándor — időközben posztumusz átminősült — regényében hű maradt szatirikus látás- és ábrázolásmódjához, Mirnics Zsuzsa pedig drámaisággal gazdagon dúsitott, olvasmányos-kalandos ifjúsági regényt kínál ifjú olvasóinak.

KICSINY PONT A NAGY VILÁGBAN

„...űzött a vágy, meg akartam tudni milyen nagy a világ. Közben csak azt tudtam meg, milyen mérhetetlenül kicsiny pont vagyok rajta.” Ez is lehetne Bóka Imre péklegény többéves vándorlásának, kalandosorozatának végtanulása, de a regénybe foglalt életmozzanatait tekintve inkább arról van szó, hogy „botorkálva keresi helyét a nagyvilágban”, hisz minden helyváltoztatása kényszerű, menekülés a rendőrség elől, a besúgásra való befogatás, a letartóztatás, a sztrájk törés a nem kívánt szerelem elől vagy az áhitott szerelem után.

Beder István *Nagybőjt Abbáziában* című regényét joggal tekinthetjük történelmi regénynek, hisz a regényidő mintegy háromnegyed évszázaddal ezelőtti. Mind a megítélés szempontjából, mind az olvasó számára mellékes, hogy szerencsés kézzel jó dokumentumanyaghoz jutott-e a szerző, vagy alapos történelmi tanulmányokat végzett, fontos a végeredmény: történetileg hű korrajzot ad a századelő Osztrák—Magyar Monarchiájáról, illetőleg a közép-európai térségről. S ez a kép mindvégig egységes, akár a korabeli pékműhelyek korszerű vagy elavult berendezéséről (gőzmeghajtású gépek vagy dagasztóasszonyok), akár a szociáldemokrata irányítás alatt álló munkásmozgalomról szól, vagy épp a fiumei kikötőben látott nyüzsgésről, ki-berakodásról, az osztrák és a magyar főurak fényűző szórakozásáról Abbázia luxusszállóiban, cigányzenés kávéházaiban.

Maga a korfestés természetesen nem cél, hanem eszköz Beder István számára, hogy felmutassa, hogyan sodródik Európa feltartóztatatlannul az

első nagy világegés felé, illetőleg a Monarchia a végletes felbomlás felé. Előttérben a gondtalan urakat látjuk, akik a húsvéti ünnepekre érkeztek Abbáziába, „ebéd előtt az árkádos, napsütötte taraszon üldögélve gyönyörködnek a tenger szépségeiben”, egy úrihölgy kutyát vezet pórázon, s dundi lánya halad mellette, este ezek az urak és a pénzemberék, talán a következő évek hadiszállítói örömlányokkal szórakoznak, a háttérben meg a már napok óta koplaló péklegény, aki hogy felhívja magára a figyelmet, a tengerbe veti magát kimenteni valakit vagy valamit az emberevő cápa „karmaiból”. „Ha el kell pusztulnom — gondolja —, hát pusztuljak, legalább jóllaknak velem a cápák, ha pedig ép bőrrel megúszom, az urak megdicsérnek bátorságomért, a markomba nyomnak néhány koronát, vagy az étteremben leültenek maguk közé ebédelni.” Ahogyan ez a kis epizód végződik, az Bóka Imre és a sorstársai egész élet- és társadalmi helyzetét jellemzi. Amit ugyanis hullának vélt, „nem más, mint egy felborult játékhajó”.

Miután a tárgyat meglengeti a feje fölött, „Szinte ugyanabban a pillanatban a vendégek hada is megindul a kávéházak felé. Hátra se néz. S mikor a vízből libabőrösen kilépek, már csak a kutyás néni álldogál a parton. A jutalom mégsem marad el. Reménykedve tartom a tenyerem.

— Rex, adjál pacsit a fiúnak — szól kegyesen. — Megérdemli. A szerencse mindig a bátrakkal tart. Látod, életben maradt. No, adjál neki még egy pacsit.”

Külön kell szólni Beder István regényének kompozíciójáról. Bár nem egyéni leleménye a szerzőnek az idősíkokat váltogató, mozaikszerű regényépítés, ebben az esetben nagyon természetesnek hat, és igen funkcionális. A regény jelen ideje 1912, a húsvétot megelőző nagyböjt, a helyszín pedig Fiume (Rijeka), illetőleg Abbázia (Opatija). Ideérkezése után azonnal munkát kap, az előlegből fel is öltözik, de aludni a kikötő szénaraktárába jár; az kigyullad, s őt gyanúsítják előidézésével, holott sohasem dohányzott. Itt ez az oka bujkálásának, s igazi böjtölésének is. A nagyböjtnek itt ugyanis kettős, de lényegileg azonos jelentése van: egyrészt a katolikus vallás előírása szerinti böjt, másrészt a péklegény kényszerű koplalása. El is tűnődik ezen az ő értelmetlen böjtölésén, mert úgymond: Ha a hetekig böjtölő szentekre vagy a börtönben éhségstrájkot folytató forradalmárookra gondolok... Nagyobb a gyakorlottságuk az önsanyargatásban... Hisznek a túlvilági, illetve a földi üdvözülésben? Az én böjtömnek lényegében semmi értelme és célja nincs.”

Ebből a jelen időből vált át aztán a múltba, s a jelen egy-egy újabb mozzanata közé építve mondja el egész élettörténetét, amely szülei korai halálától az árvaházi nevelésen keresztül a pékmesterség kitanulásáig, a munka- és lakóhelyek kényszerű váltogatásával Zentától Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Brassón, Kolozsváron, Budapesten, Kapos-

váron, Ljubljanán keresztül az Adriáig vezet. Az író szerkesztőkészségét dicséri, hogy ezek a váltások mindig természetesek, szinte észrevétlenek. Első alkalommal például ilyen asszociációs módszert választ: korgó gyomorral ödög hősünk az utcán, s közben hallgatja „a templomból kiszűrődő apácaéneket, melynek ritmusa összeolvad a tenger hullámlázásával”. A csillaggal elválasztott, következő bekezdés első mondata a következő: „Teodóra emléke annyi év után sem halványodott el bennem. Arca pirososzopsgás volt . . .”, s ezzel máris az árvaházban találjuk magunkat Bóka Imre élettörténetének egyik legkorábbi szakaszában. Az idősíkváltások a következőkben is hasonló módon történnek, azzal, hogy amint időben a jelenhez közeledünk, egyre rövidülnek a jelen életmozzanatok, hisz a két idősíki hamarosan teljesen egybeesik.

Természetesen nem hibátlan alkotás Beder István regénykézirata. Paradox módon mind erényei, mind fogyatékoságai a szerző írói—újságírói kétarcúságából vezethetők le. Az újságíró vizsla tekintete, minden részletre kiterjedő figyelme hozza a regénybe a sok-sok színt, színárnyalatot, mozgékonyasága a cselekményességet, ez elbeszélés egyenletesen gyors ritmusát, a nyelvi és stílus eszközökkel való jó ökonomizálást, a tiszta, hibátlan ideológiai vonalvezetést, a történelem, a munkásmozgalm története, a nemzetiségi viszonyok stb. marxista interpretálását. De ugyancsak újságírói gyakorlatából következik, hogy az első és második világháború előtti és utáni eseményekre mai szemléletét vetíti vissza. Igaz ugyan, hogy a nacionalizmussal fertőzött, korabeli szociáldemokrácia ideológiájára nagyon jellemző, ahogyan a munkások a magyar—román—szász történelmi pert feszegetik, s az első világháború előtti nacionalista uszítás manipuláltjaiként arról ábrándoznak, hogyan fogja beolvasztani a tenger a szigeteket (a magyar a románt és a szászt, a román magyart és a . . . , attól függően, hogy melyik mondja, de amit a *Fáklya* pesti szerkesztője mond minderről, az inkább az újságíró Beder mai szemléletét jellemzi: „Új ravaszok ezek, akik a forradalmi eszme szókincsével ékesítik saját nacionalizmusukat.” Ilyenkor valójában az újságíró beszél ki a regényből, félretolva az író.

Nyelvezete is megmarad a mindennapi társalgási szinten, s csak igen ritkán vállalkozik némiképp színesebb, költőibb természetleírásra: Felhőtlen, szélcsendes idő volt, a lemenő nap vörösre festette a tenger hullámain. Az előttem fekvő város is megtelt vörös színekkel. És valahol a keleti rakpart tájékán füstpamacsok szállingóztak fel a mélységből.” És tudja munkásifjú hősét is a hozzá illő nyelven beszéltetni: „Pestnek azonban fölösleges teher voltam, és kiokádott magából” — szögezi le Bóka Imre, miután kiutasították a fővárosból.

A *Nagybőjt Abbáziában* ugyan nem hoz különösebb újítást a forma, a szerkezet és a stílus területén, de egészében cselekményes, olvasmányos, jól megszerkesztett regény. A színhelyek sokasága, a mellékszereplők se-

rege révén a századelő társadalmi öszsképe színesen és gazdagon tárul az olvasó elé. Beder István regénye a jugoszláviai magyar regényirodalom értékei közé tartozik.

HOGY ÍZLIK A VÁROSI ÉLET?

Beder István valamikor 1966-ban ifjúsági regénnyel (*Tűzkorong*) kezdte pályáját, Dudás Károly meg riportokkal, majd novellákkal és regénnyel folytatta. Most mintha műfajt cseréltek volna: Dudás Károly most tett először kísérletet az ifjúsági regény műfajában. S mindjárt teljes sikerrel. A bírálóbizottság egyhangúlag neki ítélte e kategóriában az első díjat.

Jól tette Dudás Károly, hogy ezt a műfajt választotta, mert láthatóan van mondanivalója a gyermekek, a tanulóifjúság számára, s azt is tudja, hogyan közölje azt velük: mozgalmas, kalandos történet keretében, könnyed stílusban, tiszta nyelvezettel.

Témája ugyan nem valami eredeti, hisz nálunk is többen megírták már a városba szakadt gyermek visszavágyódását a faluba, a városba törleszkedő középnemzedék érzéketlenségét az öregek ragaszkodásához eredeti falusi, sőt tanyai életformájához. Ez azonban mit sem von le Dudás regénykéziratának értékéből. Mert ne feledjük, a jugoszláviai magyar értelmiség jelentős része még mindig faluról, a paraszti életformából érkezik a városokba, s ezt az életformaváltást minden nemzedék a maga módján éli át, szenved meg. Dudás hőse, Domonkos Karcsi előbb igennel válaszol a falusi leánynak, volt osztálytársának arra a kérdésére, hogy ízlik-e neki a városi élet, de szinte megijed attól a feltételezéstől, hogy lenézi falusi pajtásait, s azok nem hiányoznak neki: „Még hogy hiányzik-e neki közülük valaki. Már hogyne hiányozna. Minden-nél jobban hiányzik.”

Az elhagyott, falusi környezet, az egykori pajtások utáni nosztalgiát magától értetődően táplálják az új környezetbe való beilleszkedés nehézségei is. Úgyetlennek bizonyul például a tornaórán. Orthon pedig egyik vezéregyénisége volt az osztálynak. Amikor például a csontvázról tanultak, összefogtak, hogy igazi szemléltető eszközt ássanak ki a török temetőből. A vállalkozást aztán kalandossá változtatja a hirtelen kitört zivatar, mert az általa kiváltott izgalom, ijedelem megindítja kis hősünk fantáziáját. Elképzeli a hajdani csatát, mely talán itt folyt le. Egyszerre „tisztán kivehető kardpengést hozott a szél” feléje, s bár megfordul a fejében a gondolat, hogy látják-e, hallják-e a többiek is mind ezt, vagy az ő szeme káprázik, vele űz tréfát balfácán füle, újra csak átengedi magát a „látványnak”: „körös-körül összecsapódó dárdanyelek recsegték, fokosok, csákányok, buzogányok zuhogtak, mindenünnen »Allah! Allah akbár! Ūsd a kutyát!« kiáltások”. Aztán „a véres forgatag-

ból egyszer csak kivált a mocskos turbánú, púpos gyalogtörök, elhajította kigyós markolatú jatagánját, egyenesen feléjük tartott, szemmel láthatóan a nádasba igyekezett, már-már elérte a fűzfákat, ahol félelmükben a lehető legkisebbre gombolyodtak össze, amikor találat érte a törököt, s »Meded Allah!, Meded Allah!« kiáltással összerogyott.»

A csontváz ugyan nem lesz egészen teljes, de az iskola mégis dicséretben részesíti a gyermekeket igyekezetükért, s egyheti jutalomüdülésre küldi őket a tengerre.

Domonkos Karcsi a harmadik nemzedék a családban. Nagyapja tanyán lakik, özvegy apja pedig a városban kap munkahelyet (éjjeliőr), és lakást egy toronyházban. Alighanem a fia jövőjét is szem előtt tartva, az apa mindenáron a városban akarja megvetni a lábát. Karcsi azonban nem tud beilleszkedni az új környezetbe, nagyapja pedig meg sem akarja kísérelni. Amikor apa és fia elutaznak hozzá, hogy a városba költöztessek — azon az áron természetesen, hogy adják el a tanyát —, az öregembert az égő tanya előtt találják — a „vén bolondját” — — mondja az apa. Miközben apa és fia megkísérlik a lehetetlent, a gondosan felgyújtott tűz eloltását, „Az öregapja csak állt ott az eperfa alatt, s nagy-nagy nyugalommal ezt mondta:

— Hagyjátok, ez ellen nektek már nincs oltószerek.”

A regény tehát nem csupán az idős és a középnemzedék konfliktusáról szól. Nagyapó e beszédes, sőt csattanós válasza fia unszolására egy csapásra a harmadik nemzedék előtt is megvilágítja századunk és vidékünk e tipikus jelenségét, a faluról városba irányuló migrációt, amely annyi megrázkódtatást, sőt egyéni és családi tragédiát váltott már ki s vált ki nap mint nap.

Az anya nélkül felnőtt Domonkos Karcsi érzelmi élete érthetően különbözik azokétól, akik teljes családi együttesben nevelkednek. Karcsi lelke sebezhetőbb, sőt édesanyja halála mély sebet hagyott rajta, amely növekedésével mind fájóbb lesz. Talán ez a körülmény magyarázza, hogy az író az anya halálának, temetésének leírásába kissé belefeledkezik, s az már-már az érzelgősségbe csúszik. Meg kell jegyezni továbbá, hogy az önmagában szép s a költői próza jegyeit magán viselő *Utójáték* című fejezet, azaz a korán elhunyt Karcsi két hátrahagyott levele, amelynek meg kellene könnyítenie az eligazodást „a regény néhol talán túlságosan homályos, ellentmondásoktól sem mentes szövegében”, voltaképpen szükségtelen toldalék, s mind elméledő-magyarázó mondanivalójával, mind stílusával elüt a regényszöveg egészétől.

Dudás Károly *Gyalogtörök* című kézírata, e csekély fogyatékoságok ellenére is gyermekirodalmunk legjobb alkotásai közé sorolható, s jelentősen gazdagítja irodalmunk e műfaját, amely eddig sem szűkösködött értékekben.